

Stappenplan

Om als ZML-school een passend instrument te kiezen waarmee je het burgerschapsonderwijs kunt monitoren.

Startpunt

A

Kies cruciale
doelen

B

Krijg inzicht in
type monitoring

C

Kies
instrument

D

Probeer uit

E

Leg keuzes vast
in beleid en keer
terug naar start

@ Disclaimer:

Dit stappenplan is ontwikkeld door een leernetwerk in samenwerking met het Expertisepunt Burgerschap en Beekdal VSO, Aventurijn, Heuvelrug College, VSO Mozarthof, Visio en De Zevenster.

Het doel van dit stappenplan is om op schoolniveau na te denken over het monitoren van het burgerschapsonderwijs en dit met elkaar te bespreken.

Dit stappenplan is niet gekeurd door de onderwijsinspectie en aan dit stappenplan kunnen geen rechten worden ontleend.

Beekdal

's Heeren Loo Onderwijs

Aventurijn

ALMERE SPECIAAL

VSO

Mozarthof

Gespecialiseerd onderwijs

Speciaal voor jou!

De Zevenster

Speciaal Onderwijs en
Voortgezet Speciaal Onderwijs

Startpunt

Doorloop allereerst de richtlijnen voor het vormgeven van je burgerschapsonderwijs, beschreven door het Expertisepunt Burgerschap.

Wanneer je deze richtlijnen volgt, heb je:

1. **Een visie geformuleerd**, passend bij de eigen context en de leerlingpopulatie van de school.
2. **Doelen opgesteld** op basis van de concept-functionele kerndoelen voor burgerschap. Deze doelen zijn gekozen en onderbouwd vanuit de visie en context. De koppeling met de kerndoelen is zichtbaar gemaakt.
3. Een **samenhangend geheel van doelen**, die aansluiten bij verschillende leeftijden, onderwijsbehoeften en een opbouw kennen (bijvoorbeeld via een leerlijn).
4. De school herkenbaar als **oefenplaats voor burgerschap**, zichtbaar in de praktijk.

Wanneer bovenstaande onderdelen op orde zijn, kun je starten met het volgende **stappenplan**, waarin:

5. Het zichtbaar wordt **hoe de gekozen doelen in de praktijk tot uiting komen**, door het burgerschapsonderwijs systematisch te **monitoren en evalueren**.

Stap A: Kies cruciale doelen die je wilt monitoren

Je biedt in je onderwijsaanbod altijd méér aan dan je monitort. Kies daarom bewust welke doelen uit het totale aanbod je daadwerkelijk wilt monitoren.

Stel jezelf de volgende vragen:

- **Welke doelen** van je gehele aanbod wil je gaan monitoren?
- **Wat** is de **essentie** van onze burgerschapsdoelen?
- Wat willen we leerlingen bij **uitstroom** hebben meegegeven?
- Wat zijn, op basis van onze visie, de **belangrijkste** doelen?
- Waar ligt de **focus** van onze school?
- Voor welke **leerroute(s) en leeftijdsgroep(en)** gaan we monitoren?

 Voorbeeld:

Werk je in een bepaalde periode aan het thema 'religies & culturen', dan zou een cruciaal doel kunnen zijn: *De leerling toont respect voor andere overtuigingen en gebruiken.*

Zorg ervoor dat de gekozen doelen **aansluiten** bij de **concept-functionele kerndoelen** voor burgerschap (wettelijke basis).

Kies **2 tot 4 cruciale doelen** die je wilt monitoren en werk deze uit in een doorgaande leerlijn binnen de school.

 Voor elk gekozen cruciaal doel doorloop je vervolgens stap B, C en D.

Stap B: Krijg inzicht in type monitoring

Beantwoord voor elk gekozen cruciaal doel de volgende vragen:

Wil je **summatief** of **formatief** monitoren?

- **Summatief:** je meet wat een leerling of groep heeft bereikt op een bepaald moment.
- **Formatief:** je volgt de ontwikkeling, met als doel het leerproces te ondersteunen en bij te sturen.

Op welk **niveau** monitor je het doel?

- **Individueel niveau:** je monitort de voortgang van de ontwikkeling van een individuele leerling.
- **Groepsniveau:** je maakt het resultaat van het burgerschapsonderwijs inzichtelijk voor de leerkracht, met als doel het pedagogisch-didactisch handelen aan te passen.
- **Schoolniveau:** je monitort het resultaat of proces van het burgerschapsonderwijs op basis van gestelde ambities en normen. Dit geeft informatie voor de directie en het CvB om het beleid of het onderwijs bij te sturen.

Wat is het **type** doel?

- **Kennisdoel**
- **Houdingsdoel**
- **Vaardigheidsdoel**

 Door deze vragen per doel te beantwoorden, bepaal je helder op welke manier je gaat monitoren, op welk niveau en met welk doel voor ogen.

Stap C: Kies een instrument.

Dit zijn voorbeelden van instrumenten die je zou kunnen gebruiken. Verantwoord je keuze weer in je schoolbeleid. In het ZML-onderwijs zal dit betekenen dat je de instrumenten vaak zelf zult moeten ontwikkelen.

Individueel

Kennis

Kennistoets (methodegebonden)	Toets die bij een lesmethode hoort, gericht op feitenkennis.
IVIO-toetsen burgerschap	Landelijke toetsen met erkende standaarden.
Beoordeling op basis van individuele kennisdoelen.	Beoordeling op basis van individuele kennisdoelen.
Formatieve quizzen (digitaal of papier)	Snelle, laagdrempelige toetsing van kennis (bijv. met Kahoot, Socrative of Edmodo).
Gesprekken / interviews	Checken van begripsvorming door mondelinge vragen of klassengesprekken.

Houding

Gerichte observatie	Observeren van gedragingen die samenhangen met houding (bv. respect tonen).
Observaties door externen	Stagebegeleiders of anderen buiten de school geven input over gedrag.
Observatielijsten sociaal-emotionele ontwikkeling	Bv. ZIEN!, SCOL of zelf ontwikkelde lijsten.
Leerlingreflectie (schriftelijk of mondeling)	Leerlingen reflecteren op eigen gedrag, keuzes, samenwerking enz.

Let op: Houding is lastig objectief te meten, het blijft vaak bij beschrijven en interpreteren.

Vaardigheden

Scoren op de leerlijn	Vastleggen van ontwikkeling volgens een leerlijn (bijv. burgerschapsvaardigheden).
Gerichte observatie	Observeren tijdens het uitvoeren van praktische opdrachten.
Observaties door externen	Bijvoorbeeld vanuit stage of werkplekleren.
Observatielijsten sociaal-emotionele ontwikkeling	Ook bruikbaar voor vaardigheden zoals samenwerken.
Vaardigheidstoets (praktisch)	Taakgerichte opdrachten, bv. stappenplan volgen → opname in portfolio.
Opdrachten scoren (docent/extern)	Meerdere beoordelaars geven feedback.
Rubric	Beoordelingsmatrix voor gestructureerde feedback per vaardigheidsniveau.
Vignet	Korte beschrijvingen van praktijksituaties → beoordelen hoe leerling zou handelen.
Portfolio (digitaal of analoog)	Bewijsstukken, reflecties, gekoppeld aan doelen → laat groei zien.
Loopbaanonderzoek	Onderzoek naar interesses, capaciteiten, motivatie → koppeling met burgerschapsvaardigheden.
Praktijkopdrachten in simulatie	Oefenen van situaties zoals stemmen, solliciteren of debatteren in een veilige setting.
Videobeelden / video-interactieanalyse	Opnames van gedrag (bijv. stage of groepswork) analyseren samen met de leerling.
Doelkaart / persoonlijke doelenplanner	Leerling werkt aan concrete (gedrags)doelen met regelmatige evaluatie.
Checklists bij praktijkopdrachten	Per stap beoordelen in hoeverre de leerling een vaardigheid zelfstandig uitvoert.

Groepsniveau

Kennis

Kahoot/Quiz.	Toets kennis op speelse manier; groepsresultaten zijn goed zichtbaar.
Methodegebonden groepsopdrachten	Bijv. casus bespreken, stellingen kiezen – laat zien wat de groep weet.
Groepsgesprek / klassendialoog	Check of begrippen en thema's begrepen zijn door vragen te stellen.
Muurkrant / kennismuur in klas	Groepsoutput over wat er is geleerd (in woorden of beelden).

Houding

Observatielijsten sociaal emotionele ontwikkeling op groepsniveau.	Inzicht in groepsdynamiek, veiligheid, samenwerking.
Een afsluitende opdracht,	Bijv. een tentoonstelling. Je kan een periode afsluiten bijv. in de vorm van een groepsopdracht of een ander concreet product.
Sociogram maken met de klas	Inzicht in sociale relaties, populariteit en eventuele uitsluiting.
Groepsgesprekken over samenwerking	Gestructureerde evaluatie van samenwerking en houding in de groep.
Klasregels evalueren	Samen reflecteren op hoe regels worden nageleefd en hoe respect wordt getoond.
Coöperatieve werkvormen evalueren	Reflecteren op houding tijdens werkvormen zoals placemat, duo's, etc.

Let op: Houding is lastig objectief te meten, het blijft vaak bij beschrijven en interpreteren.

Vaardigheden

Groepsreflectieformulier	Gezamenlijke reflectie op samenwerking en uitvoering van opdrachten.
Observatielijsten sociaal-emotionele ontwikkeling	Focus op samenwerking, taakgerichtheid en initiatief.
Afsluitende opdracht zoals tentoonstelling	Laat collectieve vaardigheden en presentatiekracht zien.
Rollenspel / simulatie	In een groepsopdracht een praktijksituatie oefenen (bijv. verkiezing).
Video-opname van samenwerking	Met de groep bekijken en reflecteren op interactie en taakverdeling.
Reflectie op groepsdoelen (visueel in de klas)	Wat wilden we als groep leren, en hoe is dat gegaan?

Schoolniveau

Kennis

IVIO toetsen burgerschap.	Geeft inzicht in kennis op schoolbreed niveau (objectieve toetsgegevens).
Analyse methodegebonden toetsen	Vergelijk resultaten over groepen/leerjaren heen.
Audit of thematische toetsing (intern/extern)	Bv. toetsing op thema's zoals democratie of duurzaamheid.
Schoolbrede themaweken met verslaglegging	Resultaten (producten, quizzen, presentaties) als indicatie van kennisniveau.

Houding

Observatielijsten sociaal emotionele ontwikkeling op schoolniveau.	Schoolbreed overzicht (bv. ZIEN! of zelf ontworpen instrumenten).
Sociale veiligheid.	Wettelijk verplicht, geeft jaarlijks inzicht.
Incidentenregistratie.	Kwalitatief en kwantitatief beeld van gedragsincidenten.
Medewerker- en leerkracht tevredenheidonderzoek.	Betrokkenheid en ervaren veiligheid.
Leerling tevredenheidonderzoek.	Inzicht in beleving en houding leerlingen.
Schoolscan burgerschap	Zelfevaluatie instrument rond burgerschapsopbrengsten (bijv. SLO, LOWAN of CPS).

Let op: Houding is lastig objectief te meten, het blijft vaak bij beschrijven en interpreteren.

Vaardigheden

Observatielijsten sociaal emotionele ontwikkeling op schoolniveau.	Schoolbreed inzetbaar om gedragspatronen te volgen.
Incidentenregistratie en sociale veiligheid.	Signalen van onvoldoende vaardigheden in conflict- of spanningssituaties.
Tevredenheidsonderzoeken (medewerkers, leerkrachten, leerlingen).	Mate van samenwerking, respectvol gedrag enz.
Schoolbrede projecten of burgerschapsdagen	Praktische toepassingen van vaardigheden, te monitoren per groep én als geheel.
Portfolio-analyses	Verzamel gegevens uit leerlingportfolio's om collectieve trends te zien.
Beoordeling van burgerschapscompetenties in stages of praktijklessen	Via evaluaties van externe partners of werkplekken.

Proces

Hierbij is het onderdeel proces toegevoegd, dit is cruciaal voor kwaliteitszorg en borging.

Monitoring: worden de cruciale doelen gehandhaafd?	Via beleidsdocumenten, jaarplannen, interne audits, OPP's.
Wordt het ingevoerde beleid gevolgd?	Bv. leerling burgerschap, controleren op implementatie via lesobservaties, planningen, teamvergaderingen.
Werkt de leerlingenraad functioneel en zichtbaar?	Check: frequentie bijeenkomsten, verslaglegging, impact van besluiten.
Beleids- of thematische audit (intern of extern)	Bijvoorbeeld door MT, IB of bestuur: focus op naleving, evaluatie en borging.
Zelfevaluatie instrument burgerschap	Structuur voor reflectie op beleid, praktijk en resultaten.
Stakeholder-gesprekken	Kwalitatieve gegevens over hoe processen worden ervaren.

Stap D: Probeer het instrument uit

Test het gekozen instrument in de praktijk. Dit helpt om te beoordelen of het geschikt is om het cruciale doel daadwerkelijk te monitoren.

Beantwoord daarbij de volgende vragen:

- **Wanneer** zet je het instrument in? (Bijv. gedurende een projectperiode, themales of voortgangsmoment)
- **Hoe lang** wil je het instrument uitproberen? (Bijv. één kwartaal, een aantal lessen, een stageperiode)
- **Welke feedback** ontvang je van leerlingen? (Bijv. via een gesprek, vragenlijst of bespreking in de leerlingenraad)
- **Hoe evalueer** je het als **team**? Bespreek of het instrument voldoende zicht geeft op het gestelde doel.

Let op: Leg de uitkomsten van de evaluatie en de uiteindelijke keuzes vast in het schoolbeleid.

 Doorloop voor elk gekozen cruciaal doel steeds opnieuw stap B, C en D. Zo werk je zorgvuldig en cyclisch aan het versterken van het burgerschapsonderwijs binnen jouw school.

Stap E: Leg keuzes vast in beleid en keer terug naar start

Veranker de gemaakte keuzes in het schoolbeleid en plan **wanneer** en **hoe vaak** je de gekozen monitoringsinstrumenten en het beleid evalueert en zo nodig bijstelt.

Denk hierbij aan de volgende acties:

- Neem de monitoringsinstrumenten op in de kwaliteitscyclus van je school (bijvoorbeeld gekoppeld aan de PDCA-cyclus).
- Verwerk de opbrengsten van het burgerschapsonderwijs in het opbrengstenverslag of het jaarverslag van de school.
- Plan herijking van doelen en instrumenten: wanneer ga je terug naar stap A om het beleid actueel, passend en levend te houden?

 Door het proces cyclisch te doorlopen, werk je structureel aan het versterken van het burgerschapsonderwijs binnen het ZML-onderwijs.